

ANN-SOFIE HENRIKSON

Hur kan obetalda konsumentkrediter bli en lönsam affär?

Antalet kreditgivare som erbjuder mycket dyra snabbkrediter ökar och verksamheten uppvisar därtill en extremt hög lönsamhet. Hur kan det komma sig att det är så lönsamt att låna ut pengar till konsumenter som löper större risk än andra att inte kunna betala tillbaka sin skuld i tid? Tillgodoser regleringen av konsumentskyddet vid kreditgivning konsumentintresset i tillräckligt i hög grad? Kan regleringen som den ser ut idag antas medföra andra icke önskvärda konsekvenser på kreditmarknaden? I artikeln analyseras de regelverk som gör det lönsamt att sälja krediter till konsumenter med svag återbetalningsförmåga.

ANN-SOFIE HENRIKSON Juris doktor och verksam som lektor i rättsvetenskap vid Umeå universitet. ann-sofie.henrikson@umu.se

1. KONSUMENTKREDITER OCH SNABBLÅN

Konsumentkrediter betraktats idag som något som stimulerar den ekonomiska tillväxten i samhället och som underlättar för enskilda att jämnare fördela utgifter och inkomster under livets olika faser.¹ En tillgänglig kreditmarknad som inte utestänger vissa konsumenter är också något som eftersträvas i arbetet inom Europeiska unionen, EU.² Krediter kan både ses som en självklarhet som underlättar vardagen, och som en farlig produkt som kan vålla svåra betalningsproblem för den enskilde. Fram till mitten av 1980-talet var det i

¹ Se exempelvis EU: strategi för konsumentpolitiken 2007–2013, Meddelande från Kommissionen till Rådet, Europaparlamentet och Europeiska ekonomiska och sociala kommittén, s 5.

² Se exempelvis yttrande från Regionkommittén om ”Europeiska unionens program för social förändring och social innovation”, 2012/C 225/13. Även Domurath, Irina, A Map of Responsible Lending and Responsible Borrowing in the EU and Suggestions for a Stronger Legal Framework to Prevent Over-Indebtedness of European Consumers, s 27.

Sverige staten som bestämde vem som fick låna, till vad och hur mycket.³ När kreditmarknaden därefter avreglerades fanns en stor efterfrågan av olika former av krediter och utbudet av konsumentkrediter har sedan dess ökat explosionsartat.⁴

Kredit finns i ett stort antal variationer och omfattar alltifrån stora fastighetskrediter till små belopp för fakturaköp.⁵ Konsumentkrediter kan vara både lättillgängliga och möjliga att erhålla för såväl betalningsstarka som betalningssvaga individer i samhället. En konsekvens av att fler konsumenter beviljas kredit är att också fler individer drabbas av svårigheter att betala tillbaka sin skuld.⁶

Vad avser konsumentkrediter i Sverige, utgörs den största andelen av utlånade medel av fastighetskrediter.⁷ Kreditgivaren har då en säkerhet för krediten i fastigheten. Skulle kredittagaren inte fullgöra kreditavtalet kan kreditgivaren ansöka om utmätning av fastigheten. Därigenom bör kreditgivaren helt eller delvis kunna få betalt. De krediter som har den snabbaste tillväxttakten är dock lån utan säkerhet, så kallade konsumtionslån.⁸

Ur ett konsumentskyddsperspektiv är det inte fastighetskrediterna som i första hand diskuteras, utan konsumtionslånen och då främst de krediter som benämns snabbblån. Ett snabbblån kännetecknas av att det ska återbetalas inom ett par månader, att det avser ett relativt litet belopp om högst några tusen kronor och att det är enkelt att ansöka om med ett sms eller via nätet. Snabbblånebranschen kännetecknas dock också av att snabbt kunna ändra och anpassa sitt utbud efter den rådande efterfrågan.⁹

Kronofogdens statistik över konsumenter som tar snabbblån visar att den typiska kunden är en 37-årig ensamstående kvinna med barn.

³ SOU 1988:55, Hushållens skuldsättning, s 17–22.

⁴ Se exempelvis SOU 1998:160 Banklagskommittén, s 135–136, prop 1991/92:83 s 23–24, och prop 2009/10:242 s 33–34.

⁵ Jämför definitionen av kreditavtal i 1 § (2010:1846) konsumentkreditlag.

⁶ Under år 2016 inkom 1,1 miljoner ansökningar som rörde obetalda skulder till Kronofogden. Kronofogden.se, 2017-08-23.

⁷ Finansinspektion.se, 2017-08-25.

⁸ Statistiknyhet från SCB 2017-07-27.

⁹ SOU 2016:68, Stärkt konsumentskydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 22.

De flesta ansökningar görs i slutet av månaden och 60 till 70 procent av de som söker har tidigare ansökt om snabblån.¹⁰

Vidare visar statistik över obetalda snabblån att dessa inte sällan tas av konsumenter som har låg kreditvärdighet och saknar tillgång till andra krediter som bankkrediter eller kontokort. Av de konsumenter som under år 2015 hade obetalda snabbkrediter, hade hälften fler än ett krav, och flera hade tre eller fyra krav, samt hade i många fall haft betalningssvårigheter under en längre tid.¹¹

Att snabblån i första hand tas av konsumenter som inte kan få andra krediter stöds också av att marknadsföringen av snabblån inte sällan riktar sig mot konsumenter som redan har betalningssvårigheter. Det kan exempelvis vara löfte om en kredit även om inkomsten är låg, fast kredittagaren redan har en eller flera betalningsanmärkningar eller med en försäkran om att kontroll hos Upplysningscentralen inte ska göras.¹² En betalningsanmärkning utfärdas av kreditupplysningsföretag när en konsument visat tecken på att befintliga kreditåtaganden inte sköts.¹³ Även många kreditförfrågningar hos Upplysningscentralen förefaller ge en sämre kreditvärdighet och minska chansen att beviljas en kredit.¹⁴ En sökning hos en bland flera kreditförmedlare, "Lånapengar.com", ger fem alternativa kreditgivare som erbjuder kredit utan kreditförfrågan. Hos kreditförmedlaren "sverigekredit.se" finns 19 kreditgivare som beviljar kredit även om kredittagaren har betalningsanmärkningar.

Att människor inte kan betala tillbaka sina skulder i tid innebär en rad olika svårigheter för den enskilde. En betalningsanmärkning kan bland annat innebära problem att ingå olika former av avtal, som hyra av bostad eller tecknande ett telefonabonnemang.¹⁵ Enskildas betalningssvårigheter innebär också kostnader för samhället,

¹⁰ Ds 2013:26 s 20.

¹¹ SOU 2016:68, Stärkt konsumentskydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 142–156.

¹² Upplysningscentralen är ett privat företag som ägs av fyra svenska storbanker och som erbjuder olika former av upplysningar om konsumenters och företags kreditåtaganden mm.

¹³ Se www-kronofogden.se.

¹⁴ Många kreditförfrågningar hos Upplysningscentralen, UC, påstås av en rad kreditgivare samt av kommentarer på olika internetforum minska sannolikheten att beviljas en kredit.

¹⁵ En betalningsanmärkning utfärdas då att ett upplysningsföretag hittat registeruppgifter som visar att betalningar inte sköts, exempelvis när ett upplysningsföretag blir fastställt eller om det finns uppgifter om obetalda skatter eller avgifter.

för Kronofogdens verksamhet och inte sällan kostnader för exempelvis socialtjänstens arbete.¹⁶ Det finns därför starka skäl för att samhället verkar för att förebygga att människor ingår kreditavtal som inte kan fullföljas.

Trots att det numera ställs krav på tillstånd från Finansinspektionen för att erbjuda snabbblån till konsumenter har antalet sådana kreditgivare ökat i antal under de senaste åren.¹⁷ I augusti 2016 granskade tidningen SvD några av snabblånebolagens årsredovisningar och konstaterade att dessa bolag uppvisar en extremt hög lönsamhet och låga kreditförluster.¹⁸ Hur kan det komma sig att det är så lönsamt att låna ut pengar till konsumenter som inte kan betala tillbaka? Kan en förklaring vara att konsumentintresset inte tillgodoses i tillräckligt hög grad i den reglering som påverkar kreditgivning till konsumenter? Kan regleringen som den ser ut idag även antas medföra andra icke önskvärda konsekvenser på kreditmarknaden? Nedan analyseras den reglering som påverkar kreditgivning till konsumenter utifrån dessa tre frågeställningar. Regleringen har analyserats och kategoriserats utifrån tre faktorer: a) Ineffektiv reglering för återhållsam kreditgivning, b) Fri prissättning av krediter, och c) Ett billigt och effektivt förfarande vid Kronofogden.

2. INEFFEKTIV REGLERING FÖR ÅTERHÅLLSAM KREDITGIVNING

2.1 Bestämmelser som syftar till återhållsam kreditgivning

Den rådande regleringen för att få kreditgivningen av snabbkrediter mer återhållsam är enligt min mening ineffektiv. Bestämmelserna som ska upprätthålla konsumentskyddet mot skuldsättning

¹⁶ Konsumentverkets rapport 2011:11, Budget- och skuldrådgivning – en kortsiktig kommunal kostnad eller en lönsam social investering, Överskuldsättning – Hur fungerar samhället stöd och insatser, RiR 2015:14, 11, och Henrikson, Ann-Sofie, Överskuldsatt och skyldig: En rättsvetenskaplig analys av konsumentskyddet mot överskuldsättning, s 16–17.

¹⁷ Sydsvenskan 2017-15-19, www.sydsvenskan.se, Snabblånen ökat trots ny lagstiftning. År 2014 trädde lag (2014:275) om viss verksamhet med konsumentkrediter i kraft. Lagen föreskriver att det krävs tillstånd av Finansinspektionen för att driva verksamhet med konsumentkrediter. För att beviljas tillstånd enligt lagen ställs krav både på verksamheten och på ledningen.

¹⁸ SvD 2016-08-24, www.svd.se, Sms-lånebolag kan tacka kronofogden för vinsterna.

utgörs till övervägande del av krav på information till konsumenten innan kreditavtalet ingås eller i samband med själva avtalsingåendet.¹⁹ Regleringen sägs värna om konsumentens valfrihet genom att undvika ingrepp i parternas avtalsförhållande.²⁰ Strategin för konsumentskyddet i lagen baseras på en ekonomisk teori som utgår från att konsumenterna ska kunna fatta rationella beslut bara de har tillräcklig information. Konsumenten ses som en klok, förständig och balanserad individ med full insikt och kontroll över sin ekonomi, som kan genomföra rationella val bara det finns tillräckligt med information om krediten.²¹

Mot bakgrund av att Kronofogdens statistik visar ett stort antal obetalda snabbkrediter, förefaller konsumenter ingå ekonomiskt oförmånliga kreditavtal trots att det finns omfattande och tillgänglig information om krediten. Orsaken till varför ett enskilt snabbkreditavtal ingås kan sannolikt variera och skulle behöva utforskas närmare, men det förefaller rimligt att anta att konsumenter som tar ett snabblån anser sig ha ett omedelbart behov av pengar.

För att förhindra konsumenter från att ingå för den enskilde alltför dyra kreditåtaganden finns två bestämmelser i konsumentkreditlagen (2010:1846), KkrL, som aktualiseras när snabblån tas. Det är kravet på kreditgivarens skyldighet att i sitt förhållande till konsumenten iaktta god kreditgivningssed i 6 § KkrL och kravet på kreditprövning i 12 § KkrL. Bestämmelserna i skuldsaneringslagen (2016:675) syftar också till att verka för återhållsam kreditgivning.

2.2 God kreditgivningssed

God kreditgivningssed i 6 § KkrL innebär att näringsidkaren ska agera omdömesgillt och på ett ansvarsfullt sätt mot konsumenten, såväl inför avtalets ingående som under avtalets löptid. För att

¹⁹ En stor del av regelverket återfinns i konsumentkreditlagen där Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/48/EG om konsumentkreditavtal respektive Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/17/EU om konsumentkreditavtal som avser bostadsfastighet har implementerats.

²⁰ Henrikson, Ann-Sofie, Överskuldssatt och skyldig: En rättsvetenskaplig analys av konsumentskyddet mot överskuldssättning, s 95–218.

²¹ Se exempelvis Ramsay, Iain, Changing Policy Paradigms of EU Consumer Credit and Debt Regulation, s 159–182, och SOU 2013:78 Överskuldssättning i kreditssamhället, s 53.

ytterligare framhålla betydelsen av att näringsidkaren ska lämna förklaringar till konsumenten i enlighet med konsumentkreditdirektivets artikel 5.6, har 6 § förtydligats med tillägget att näringsidkaren också ska lämna de förklaringar konsumenten behöver.²² För att närmare tolka innebörden av begreppet god kreditgivningssed hänvisar motiven dels till etiska regler som utarbetats i samarbete mellan branschföreträdare och tillsynsmyndigheterna, dels till uttalanden av tillsynsmyndigheterna.²³ Tillsynsmyndigheterna och näringsidkarsidan har därför tillsammans utarbetat riktlinjer för tolkningen, men myndigheterna utfärdar också råd eller riktlinjer på egen hand.²⁴ Sådana råd och riktlinjer har till syfte att verka för att ange hur kreditgivaren bör agera i en viss situation, men saknar bindande verkan. I praxis har dock såväl Finansinspektionens som Konsumentverkets allmänna råd ansetts ge uttryck för en standard som kreditgivarna bör följa.²⁵

I enlighet med god kreditgivningssed ska kreditgivaren ge konsumenten sådan förklaring av krediten att konsumenten själv ska kunna ta ställning till om avtalet passar den egna ekonomiska situationen och det egna behovet.²⁶ En absolut avrådningsplikt för kreditgivaren anses däremot inte föreligga enligt svensk rätt. Ett sådant ingripande i konsumentens förhållanden har ansetts kunna uppfattas som ett opåkallat intrång i dennes privata angelägenheter. Med stöd av kravet på god kreditgivningssed anses dock en kreditgivare vara skyldig att avråda en konsument om det av omständigheterna skulle framgå att krediten är ofördelaktig.²⁷ Mot bakgrund av dessa båda delvis motsägelsefulla uttalanden förefaller det svårt att bedöma när kreditgivaren faktiskt är skyldig att avråda. Om kreditgivaren inte efterlever kravet behöver denne dock inte vara särskilt orolig för eventuella efterverkningar. Överträdelse av bestämmelsen saknar nämligen sanktion.

²² Artikel 5.6 i direktiv 2008/48/EG.

²³ Prop 1991/92:83, s 34.

²⁴ FFFS 2014:11 och KOVFS 2011:1.

²⁵ Se NJA 1997 s 524 och NJA 1999 s 408 samt MD 2014:7, MD 2010:30 och MD 1988:20.

²⁶ Artikel 5.6 och skäl 27 preambeln i direktiv 2008/48/EG och prop 2009/10:242, s 52.

²⁷ Prop 2009/10:242, s 53.

2.3 Kreditprövning

Kravet på kreditprövning innebär att kreditgivaren ska pröva konsumentens ekonomiska förmåga att fullgöra kreditavtalet. Bedöms konsumenten sakna denna förmåga ska kreditansökan avslås.²⁸ Kravet på kreditprövning kan därmed förhindra att en konsument ingår ett kreditavtal som överstiger den egna betalningsförmågan. Kreditgivarnas bristande kreditprövning har dock under lång tid uppmärksamats.²⁹ Bestämmelsen är marknadsrättsligt sanktionerad. Trots att nya sanktionsmöjligheter för Konsumentverket införts i 58–60 §§ KkrL i syfte att förbättra efterlevnaden, har kreditgivningen till betalningssvaga konsumenter inte blivit märkbart restriktivare.³⁰

Hur själva kreditprövningen i praktiken ska gå till är inte helt klarlagt. Konsumentkreditdirektivet, liksom 12 § KkrL, föreskriver att kreditprövningen ska göras utifrån tillräckliga uppgifter om konsumentens ekonomiska förhållanden som i förekommande fall erhållits från konsumenten och, när så är nödvändigt, på grundval av sökning i relevant databas.³¹ Såväl direktiv som lagtext ger således kreditgivaren ett visst handlingsutrymme. Det är främst vilka uppgifter och varifrån dessa ska hämtas som är föremål för tolkning.³² Om det är tillräckligt att enbart inhämta registeruppgifter och använda scoringmodeller om konsumenter i allmänhet, eller om konsumenten

²⁸ 12 § KkrL.

²⁹ Under år 2012 varnade Konsumentverket tio snabblåneföretag för att inte ha genomfört tillräckligt noggranna kreditprövningar. Bristerna bestod i att företagen inte inhämtat tillräckliga uppgifter för att bedöma konsumenternas kreditvärdighet. Konsumentverkets beslut 2012-11-20 i ärendena 2012/350, 2012/346, 2012/349 respektive beslut 2013-05-14 ärende 2012/1343. Under år 2013 varnades ytterligare fyra snabblåneföretag av samma anledning. Av dessa hade tre företag inte inhämtat uppgifter om aktuell inkomst eller skuldbörda direkt från konsumenten. Det fjärde företaget hade visserligen fått aktuell inkomstuppgift från konsumenten, men inte information om utgifter och skulder. Samtliga fyra företag brast enligt Konsumentverket i kreditprövningen avseende beräkningen av konsumentens betalningsutrymme. Konsumentverkets nyhetsarkiv 2013-02-19. Därefter har ytterligare fem företag varnats av Konsumentverket, pressmeddelande från Konsumentverket, 2014-11-05. Under år 2014 har även två kända större postorderföretag H&M respektive La Redoute, som mot avbetalning sålt kläder till konsumenter, kritiserats av Konsumentverket eftersom de inte skött kreditprövningen. Pressmeddelande från Konsumentverket, 2014-12-08. Frågan om varning och sanktionsavgift för bristande kreditprövning för H&M har beviljats prövningstillstånd i Högsta förvaltningsdomstolen, mål nr 5868-16. Se även exempelvis Ds 2013:26 s 20.

³⁰ SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 219–221.

³¹ Artikel 8.1 i direktiv 2008/48/EG.

³² Se Högsta förvaltningsdomstolens mål nr 5868-16 och C-449/13 CA Consumer Finance SA mot Ingrid Bakkaus, Charline Bonato, född Savary, och Florian Bonato. EU:C:2014:2464.

ten själv också måste lämna uppgifter om den egna ekonomin, är för närvarande en fråga för prövning i Högsta förvaltningsdomstolen.³³ Vikten av att inhämta uppgifter från konsumenten själv kan motiveras med att de uppgifter som återfinns i register kan vara inaktuella och att de inte heller behöver vara uttömmande.

I de ärenden om bristande kreditprövning som redovisats av Konsumentverket, har prövningen enbart avsett om det insamlade underlaget utgjort tillräckliga uppgifter för bedömningen.³⁴ Själva bedömningsprocessen av konsumentens kreditvärdighet förefaller däremot inte ha granskats. Det finns uppgifter om en beviljad snabbkredit trots att kredittagaren hade 22 betalningsanmärkningar och var restförd hos Kronofogden. I ett annat fall fick en person låna trots att skulder för hundratusentals kronor var aktuella för utmätning. Vissa kreditgivare uppställer krav på en minsta årsinkomst, men lägre inkomster förefaller inte vara något absolut hinder mot att få låna.³⁵ Konsumentens övriga utgifter tycks inte heller beaktas vid kreditprövningen.³⁶

Det finns således risk för att en kredit kan beviljas, trots att kreditprövningen visar att konsumenten har mycket mycket små marginaler att återbetala krediten med. Det finns då en påtaglig risk för att förändringar i konsumentens ekonomiska förutsättningar eller om felaktiga uppgifter lagts till grund för kreditprövningen, kan göra att konsumenten saknar återbetalningsförmåga fast kreditprövning gjorts. I syfte att undvika denna risk borde enligt min mening kreditgivarna vid kreditprövningen räkna med att konsumenten behöver en större marginal av disponibla inkomster för att klara av att betala krediten.³⁷

Skulle konsumenten ha beviljats en kredit trots att kreditprövningen visat att det saknas ekonomisk förmåga att fullgöra kreditavtalet saknas en civilrättslig sanktion i konsumentkreditlagen. För den enskilde återstår möjligheten att vända sig till domstol eller Allmänna reklamationsnämnden för att i efterhand begära att det ingångna

³³ Högsta förvaltningsdomstolens mål nr 5868-16.

³⁴ Se not 29.

³⁵ Rapport från Sveriges konsumenter, Att kränga krediter till utsatta – en studie om snabblåna, 2009, s. 42–44.

³⁶ Ds 2013:26 s 21.

³⁷ Förslag som lämnas i SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 218–225.

kreditavtalet ska ogiltigförklaras enligt 33 § lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, AvtL, eller att ett avtalsvillkor eller hela avtalet ska jämkas med stöd av 36 § AvtL.

I praktiken är denna möjlighet dock inte aktuell.³⁸ I enlighet med Högsta domstolens praxis och senare förarbetsuttalanden är det endast i mer sällsynta undantagsfall som det ska vara befogat att låta kreditgivaren drabbas av kredittagarens bristande återbetalningsförmåga.³⁹ I förarbetena till konsumentkreditlagen slås fast att eftersom själva beslutet att bevilja eller avslå kreditansökan grundas på en sammantagen bedömning av en stor mängd information kan det i efterhand vara svårt att avgöra om en riktig bedömning gjorts. Den som väljer att ingå ett kreditavtal måste sätta sig in i avtalets konsekvenser och överväga dess följder. Det är konsumenten själv som avgör hur de ekonomiska resurserna ska nyttjas och vilka ekonomiska risker som ska tas. Huvudregeln anses därför vara att det är kredittagaren som ska bära risken om övervägandena och bedömningarna slår fel. För att upprätthålla kreditprövningskravet anses istället ett näringsrättsligt sanktionssystem vara mest ändamålsenligt.⁴⁰ Införande av en civilrättslig sanktion har utretts och diskuterats ett flertal gånger men inte vunnit något större gehör.⁴¹

2.4 Skuldsanering

Till den reglering som ska verka för en mer återhållsam kreditgivning kan också skuldsaneringslagen (2016:675), SkSanL, inräknas. Skuldsanering innebär att en gäldenär helt eller delvis befrias från ansvar för betalningen av de skulder som omfattas av skuldsaneringen, 1 § SkSanL.

³⁸ Se särskilt avgörandena från Allmänna reklamationsnämnden ARN 2008-4256, ARN 2008-1234 och ARN 2009-0057, som samtliga avslogs hänvisning till Högsta domstolens praxis.

³⁹ NJA 1999 s 304 och NJA 1996 s 3, samt prop 2009/10:242, s 56–57.

⁴⁰ Prop 2009/10:242, s 56–57.

⁴¹ Se exempelvis Eriksson, Anders, Konsumentskyddet inom det finansiella området, Fi 2005-09-12, Martinsson, Claes, Lån i Telefon – dags att hantera vad vi har? SvJT 2010 (3), s 245–250, prop 2009/10:242, s 56–57, SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 203–208.

För att beviljas skuldsanering krävs att gäldenären är en fysisk person som har sina huvudsakliga intressen i Sverige, 5 och 6 §§ SkSanL. Därtill ska gäldenären med hänsyn till samtliga omständigheter sakna förmåga att betala sina skulder under överskådlig tid, det vill säga vara så kallat kvalificerat insolvent, 7 § SkSanL. Slutligen krävs att det är skäligt med hänsyn till gäldenärens personliga och ekonomiska förhållanden att skuldsanering beviljas. Vid denna bedömning ska särskilt omständigheterna vid skuldernas tillkomst, de ansträngningar gäldenären har gjort för att fullgöra sina förpliktelser och det sätt på vilket gäldenären har medverkat under handläggningen av ärendet om skuldsanering beaktas, 9 § SkSanL.

Genom skuldavskrivningen drabbas kreditgivarna av kreditförluster. Ett syfte med skuldsaneringslagen är därför att risken för kreditförluster ska verka avskräckande och påverka borgenärskollektivet att agera mer restriktivt vid kreditgivningen. Lagen ska tillämpas och tillämpas dock restriktivt och många överskuld-satta sökanden får avslag på sin ansökan.⁴² Detta innebär att risken att drabbas av kreditförluster till följd av att kredittagaren beviljas skuldsanering inte är så stor, särskilt inte om kreditbeloppet var litet och kredittagaren betalat avgifter och hög ränta under en längre tid.

Av förarbeten framgår att lyxkonsumtion, om inköp gjorts kort innan ansökan om skuldsanering, ska beaktas negativt vid den allmänna skälighetsbedömningen. Konsumtionsskulder i övrigt, som exempelvis snabbblån, omnämns inte särskilt och hur de ska bedömas behandlas sparsamt i praxis.⁴³

Skuldsaneringslagen har visserligen genomgått flera revideringar, men villkoren för att beviljas skuldsanering gör det fortfarande svårt att få en ansökan beviljad. Särskilt för unga överskuld-satta är det svårt att avgöra om kravet på kvalificerade insolvens är uppfyllt.⁴⁴ Frågan hur många överskuld-satta som ska kunna beviljas skuldsanering och vilka krav som ska ställas på gäldenären för att uppnå skuldsanering

⁴² I prop 1993/94:123, s 77–78, klargörs att skuldsanering bara ska kunna uppnås genom stora uppoffringar av gäldenären.

⁴³ Prop 1993/94:121, s 99–100.

⁴⁴ Henrikson, Ann-Sofie, Överskuld-satt och skyldig: En rättsvetenskaplig analys av konsument-skyddet mot överskuld-sättning, s 357–388 och s 394–397.

är fortfarande kontroversiell. I en utredning från år 2008 kartlades varför så få evighetsgäldenärer ansökte och beviljades skuldsanering.⁴⁵ I den efterföljande propositionen uttrycktes däremot en oro för konsekvenser som skulle kunna följa om kraven på skuldsanering skulle minska och fler gäldenärer skulle kunna komma att beviljas skuldsanering.⁴⁶ När regeringens proposition antogs år 2011, gjorde riksdagen samtidigt ett tillkännagivande att det var angeläget att fler svårt skuldsatta gäldenärer skulle beviljas skuldsanering.⁴⁷

Syftet med de senaste ändringarna som trädde i kraft 1 november 2016 är att fler evighetsgäldenärer ska erbjudas en möjlighet att starta om på nytt utan en betungande skuldbörda. I detta syfte har bestämmelserna kring ansökningsförfarandet förenklats och kraven på själva genomförandet av skuldsaneringen blivit generösare. Vid ansökan behöver gäldenären inte lämna lika många uppgifter som tidigare och ansökan kan göras via webben. För att underlätta själva genomförandet av skuldsaneringen har två betalningsfria månader per år införts och gäldenären behöver bara betala till Kronofogden som sedan sköter fördelningen till dem som ska ha betalt. Den fem-åriga avbetalningsplanen ska också kunna förkortas om det finns beaktansvärda skäl, som att gäldenären uppnått hög ålder, är sjuk eller har barn.⁴⁸ Sedan ändringarna trädde i kraft har antalet ansökningar mer än fördubblats.⁴⁹ Det finns dock ännu ingen statistik som visar om också fler ansökningar kommer att beviljas och om fler gäldenärer fullföljer avbetalningsplanen och blir skuldfria.

Den senaste utvecklingen kan tolkas som ett tecken på ett bland politiker och kanske även samhället i stort, förändrat förhållningsätt till skuldsanering och överskuldsatta. Att fler människor är i behov av skuldsanering för att lösa sina ekonomiska problem tycks med åren ha blivit alltmer accepterat.⁵⁰ Det är dock tveksamt om fler

⁴⁵ SOU 2008:82, Vägen tillbaka för överskuldsatta.

⁴⁶ Prop 2010/11:31 Bättre möjlighet till skuldsanering, s 17–19.

⁴⁷ Dir 2012:30.

⁴⁸ 11–12, 38–41 och 34 §§ SksanL samt prop 2015/16:125, s 89–90.

⁴⁹ Pressmeddelande från Kronofogden den 21 augusti 2017, www.kronofogden.se.

⁵⁰ Se även Mellqvist, Mikael, 20 år med skuldsaneringslagen.

beviljade skuldsaneringar kan ha någon märkbar preventiv inverkan på kreditgivningen av snabblån.

3. FRI PRISSÄTTNING AV KREDITER

3.1 Räntans storlek och gränsen för ocker

Det finns anledning att anta att en kreditgivare prissätter krediten efter den enskilda kredittagarens återbetalningsförmåga. En konsument som bedöms ha svag återbetalningsförmåga får betala en hög ränta. Höga räntor kan också täcka omfattande kreditförluster och gör det därmed möjligt att låna ut pengar med hög risk. Samtidigt innebär en hög ränta att konsumenten kan tvingas göra betalningar under väldigt lång tid utan att huvudfordran återbetalas.

I svensk rätt saknas regler för bestämmande av räntans storlek och i princip råder avtalsfrihet mellan parterna. För att komma till rätta med oskäliga räntor finns visserligen två bestämmelser om ocker, dels i 9 kapitlet 5 § brottsbalken, BrB, dels i 31 § AvtL och dessa kan ses som begränsningar i rätten att utforma räntevillkoren.⁵¹ Båda dessa bestämmelser kan åberopas mot ett avtalsvillkor med oskälig ränta och utgör därmed i teorin en övre gräns för hur hög ränta ett avtalsvillkor i ett kreditavtal får innehålla. I praktiken är de dock som redovisas närmare nedan svårtillämpade på kreditgivning av snabblån. Lagregler som skulle vara direkt bestämmande eller väg-

⁵¹ Av brottsbalken 9:5 framgår att den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte skall utgå, döms för ocker till böter eller fängelse i högst två år. Bestämmelsens andra stycke tar sikte på kreditocker och straffbelägger om någon vid kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen. Är brottet grovt döms till fängelse, lägst i sex månader, och i högst fyra år. För kreditocker i 9:5 2 st BrB krävs inte att bevisning om att någon annans underläge har utnyttjats förs. Kreditocker kan även bestraffas även enligt första stycket, om förutsättningarna för detta är uppfyllda. Av 31 § AvtL framgår att om någon begagnat sig av annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att taga eller betinga sig förmåner, vilka stå i uppenbart missförhållande till det vederlag, som må hava blivit elagt eller utfäst, eller för vilka något vederlag icke skall utgå, vare rättshandling, som sålunda tillkommit, icke gällande mot den förfördelade. Lag samma vare, där sådant otillbörligt förfarande, som i första stycket avses, ligger annan till last än den, gentemot vilken rättshandlingen företogs, och denne ägde eller bort äga kunskap därom.

ledande för räntevillkoren, har tidigare avfärdats eftersom en sådan reglering skulle kunna minska utbudet och variationen av krediter.⁵²

Vid ett flertal tillfällen har det ifrågasatts om inte den effektiva räntan för snabbblån skulle kunna falla in under den straffrättsliga kreditockerbestämmelsen i 9:5 2 st BrB. Exempelvis var den effektiva räntan för ett av de billigaste snabbblånen på den svenska marknaden i maj 2012, 1 746 procent och det dyraste lånet hade en effektiv ränta om 18 200 procent.⁵³

En svårighet med att komma åt kreditgivare som tillämpar ocker-räntor är att verksamheten helt enkelt upphör när en förundersökning inleds och det kan föreligga en risk för åtal.⁵⁴ Detta innebär att det då inte längre finns någon som kan ställas till ansvar för kreditgivningen, med följd att förundersökningen måste läggas ned.

En annan svårighet med den straffrättsliga ockerbestämmelsen är kravet på att kreditgivaren ska bereda sig ränta eller annan ekonomisk förmån som står i uppenbart missförhållande till motprestationen och att detta ska täckas av gärningsmannens uppsåt. När en bedömning görs av om ett uppenbart missförhållande föreligger, beaktas att exempelvis finansbolag på grund av sin upplåningssituation regelmässigt håller en räntenivå som överstiger bankernas utlåningsränta. För mindre krediter med korta löptider anses det enligt motiven vara rimligt att acceptera en mycket hög årsränta utan att transaktionen ska bedömas vara ockermässig. Kredittagaren kan medvetet ha valt en dyr kredit för att snabbare kunna få tillgång till pengarna än om en traditionell kreditgivare anlitas och en sådan omständighet bör beaktas vid bedömningen av missförhållandet mellan parternas prestationer. Det är inte heller bara den effektiva räntan som bör läggas till grund för bedömningen av förhållandet mellan kredit och vederlag. I stället bör en samlad bedömning göras av räntan och lånevillkoren i övrigt. Slutligen krävs att gärnings-

⁵² Grönfors, Kurt, och Dotevall, Rolf, Avtalslagen – en kommentar, (28 augusti 2017, Zetco), kommentaren till 31 § avtalslagen.

⁵³ SvD näringsliv, 2014-04-08, Astronomiska räntor för sms-lån.

⁵⁴ Konsumentverket polisanmälde år 2012 ett sms-låneföretag för ocker, men då bolaget lade ner verksamheten fick det till följd att också förundersökningen lades ner. SMS-lån. En kartläggning av unga vuxnas erfarenheter, Rapport från Konsumentverket 2007:17, s. 2.

mannen haft uppsåt, insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt som omfattar vad som krävs enligt de objektiva rekvisiten. Även kravet på uppenbart missförhållande ska vara täckt av uppsåt. Det krävs att gärningsmannen faktiskt känner till omständigheterna som grundar det uppenbara missförhållandet, inte att denne själv tycker att ett sådant förhållande föreligger.⁵⁵

Avtalslagens ockerbestämmelse syftar till att förhindra att någon tillskansar sig uppenbart orimliga ekonomiska förmåner av annan genom utnyttjande av dennes underläge.⁵⁶ Av bestämmelsen framgår att ocker föreligger om någon utnyttjat annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att taga eller betinga sig förmåner, vilka står i uppenbart missförhållande till det vederlag som har lämnats eller utlovats eller för vilken ingen ersättning alls ska lämnas. I dessa fall gäller inte rättshandlingen mot den förledde.

Utnyttjandet kan således ske på olika sätt. Med trångmål avses en nödställds belägenhet, ekonomisk eller av annan form. Termen oförstånd tar sikte på bristande omdömesförmåga till följd av enfald eller oerfarenhet, eller exempelvis berusning. Lättsinne syftar till att skydda unga personer från att låna pengar till hasardspel och dyra semesterresor. Underläget hos motparten kan också uppkomma om dennes beroendeställning utnyttjats genom missbruk av ett personligt avhängighetsförhållande. Det exempel som omnämns är när någon som inte på annat sätt kan få arbete anställs mot en ringa lön. Vidare ska förmånen stå i uppenbart missförhållande till motprestationen och således innebära en betydande värdeskillnad. Slutligen krävs att rättshandlingen ska ha framkallats av den ogiltighetsgrundande handlingen.⁵⁷

Exempelvis kan ocker föreligga om en kreditgivare inser att en kredittagare har ett trängande behov av pengar och utnyttjar situationen genom att ta en oskäligt hög ränta. Svårigheten med att

⁵⁵ Se Berggren, N-O m fl, Brottsbalken. En kommentar, (28 augusti 2017, Zeteo), kommentaren till 9 kap 5 § brottsbalken.

⁵⁶ Grönfors, Kurt, och Dotevall, Rolf, Avtalslagen – en kommentar, (28 augusti 2017, Zeteo), kommentaren till 31 § avtalslagen.

⁵⁷ Grönfors, Kurt, och Dotevall, Rolf, Avtalslagen – en kommentar, (28 augusti 2017, Zeteo), kommentaren till 31 § avtalslagen.

tillämpa bestämmelsen är kravet på kausalitet mellan utnyttjandet och rättshandlingen. De kreditgivare som erbjuder snabbblån känner vanligen inte till något alls om kredittagaren och kredittagarens situation. Det föreligger därmed även stora praktiska svårigheter att bevisa att kreditgivaren hade sådan kunskap som krävs för att rekvisiten i 31 § AvtL, ska vara uppfyllda. Till skillnad från 36 § AvtL utgår ockerbestämmelsen bara från omständigheter vid avtalets tillkomst och inte senare inträffade förhållanden. Bestämmelsen har sällan tillämpats i praktiken.⁵⁸

3.2 Avgifter

Det finns två former av avgifter som kan tas ut för en kredit. Den första avser avgifter som utgör ersättning för kostnader som kreditgivaren har för krediten och regleras i 18 § KkrL. Dessa avgifter kännetecknas av att de inte kan undvikas under avtalsperioden. Den andra formen omfattar avgifter som är hänförliga till konsumentens beteende. Dessa avgifter regleras inte i konsumentkreditlagen.

I 18 § KkrL stadgas att den avgift som tas ut ska motsvara kreditgivarens kostnader för krediten. Det är således bara avtalade avgifter som avser kostnader för krediten som får tas ut. Dessa avgifter kännetecknas av att de inte kan undvikas under avtalsperioden.

Vad avser avgifter som uppkommit till följd av konsumentens eget beteende, som förseningsavgifter eller uttagsavgifter i sedelautomat, råder avtalsfrihet. För denna typ av avgifter råder i princip full avtalsfrihet både till förekomst och storlek.⁵⁹ Även denna form av avgift måste vara avtalad för att kunna tas ut. Dessa avgifter antas ha tillkommit för att påverka och styra konsumentens beteende och anses därför kunna undvikas under avtalsperioden. Sådana handlingsdirigerande regler har antagits fungera mindre effektivt om de är direkt knutna till kreditgivarens egna kostnader. Konsumenten anses därför i motiven, märkligt nog, ha ett mindre behov av lag-

⁵⁸ Grönfors, Kurt, och Dotevall, Rolf, Avtalslagen – en kommentar, (28 augusti 2017, Zeteo), kommentaren till 31 § avtalslagen. Se även Ingvarsson, Torbjörn, Lån i telefon – dags att reglera, JT 2009-10, s 384–394.

⁵⁹ Prop 1991/92:83, s 119.

stiftat skydd mot dessa avgifter eftersom avgifterna kan undvikas.⁶⁰ Ett annat argument som anges är att varje kredittagare själv ska svara för de kostnader som den egna krediten ger upphov till.⁶¹

Dessa oreglerade avgifter som tas ut till följd av konsumentens eget beteende läggs inte heller till grund för fastställande av den effektiva räntan.⁶² Kreditgivaren kan därför flytta kostnader för krediten, från kreditkostnaden till avgifter, och på så sätt sänka den effektiva räntan och få krediten att framstå som förmånligare. Detta förfarande leder till att syftet med redovisningen av den effektiva räntan som ett mått som konsumenten ska använda för att jämföra olika krediter för att hitta den mest förmånliga, förfelas.

3.3 Förslag till åtgärder för mer återhållsam kreditgivning

Att avsaknad av reglering av prissättningen av krediter kan välla problem, särskilt om kredittagaren inte betalar tillbaka krediten i tid, har uppmärksamats och utretts.⁶³ För att göra avtalslagens ockerbestämmelse mer tillämpbar har i en utredning från år 2013 föreslagits att den skulle kopplas till kravet på god kreditgivningssed i 6 § KkrL.⁶⁴ Föreligger brister avseende kravet på god kreditgivningssed skulle ett avtal då kunna ogiltigförklaras eller jämkas med stöd av 36 § AvtL. Därigenom skulle den civilrättsliga ockerbestämmelsen frigöras från den straffrättsliga. På så vis skulle uppsåtskravet i den straffrättsliga ockerbestämmelsen kunna undvikas och kravet på avsevärd obalans mellan parternas prestationer, som idag finns kunna sänkas.

I en utredning från år 2016 har bestämmelser om ett ränte- och högkostnadstak också föreslagits.⁶⁵ Ett räntetak skulle innebära ett

⁶⁰ Prop 1991/92:83, s 55.

⁶¹ Ds 1990:84, s 88–100.

⁶² Enligt 2 § KkrL utgörs den effektiva räntan av kreditkostnaden angiven som en årlig ränta beräknad på kreditbeloppet, i förekommande fall med hänsyn tagen till att delbetalningar ska göras under den löpande kredittiden. I kreditkostnaden redovisas det sammanlagda beloppet av räntor och avgifter och andra kostnader som konsumenten ska betala *i anledning av krediten* (min kursivering).

⁶³ Se exempelvis SOU 2008:82 Vägen tillbaka för överskuldsetta, SOU 2013:78 Överskuld-sättning i creditsamhället och SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter.

⁶⁴ SOU 2013:78 Överskuldssättning i creditsamhället, s 227–228.

⁶⁵ SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter.

förbud mot att ta ut en högre kredit- eller dröjsmålsränta för en högkostnadskredit, än en räntesats som motsvarar den enligt räntelagen tillämpliga referensräntan med ett tillägg om 40 procentenheter.⁶⁶ Ett kostnadstak skulle enligt förslaget innebära att konsumenten inte skulle behöva betala mer för krediten än ett belopp som motsvarar kreditbeloppet.⁶⁷ Med andra ord skulle konsumenten inte behöva betala tillbaka mer i avgifter och ränta än det dubbla kreditbeloppet. Ett kostnadstak skulle också kunna innebära ett visst skydd mot att kortfristiga krediter inte bara förlängs. Idag förekommer det att konsumenter som inte kan betala istället skjuter skuldbördan framför sig genom att förlänga befintliga kreditavtal. En begränsning av kostnaden för konsumenten till dubbla kreditbeloppet skulle kunna minska lönsamheten att låna ut till betalningssvaga konsumenter. Syftet med förslagen är både att skapa rimliga villkor på marknaden och att begränsa tillgången till krediter för betalningssvaga konsumenter.⁶⁸

Förslag till räntetak har tidigare lämnats utan vidare åtgärd med motiveringen att det råder fri konkurrens på kreditmarknaden och att prissättningen därför måste få variera inom ett stort intervall.⁶⁹ En naturlig begränsning har ansetts finnas genom att kreditgivare som erbjuder orimliga räntor slås ut från marknaden. Denna naturliga utslagning tillsammans med kravet på kreditprövning har ansetts bidra till att kreditgivare som vänder sig till ett betalningssvagt klientel håller sig inom rimliga gränser vid kreditgivningen.⁷⁰

Vad avser snabbån är kreditbeloppet litet och därmed är den ekonomiska risken begränsad om skulden inte betalas tillbaka. Höga räntor och avgifter bidrar då snabbt till att kompensera en eventuellt obetald skuld.⁷¹

⁶⁶ En högkostnadskredit definieras i nämnda utredning på s 181 som en konsumentkredit som har en effektiv ränta som är lika med, eller överstiger, den enligt räntelagen gällande referensräntan med ett tillägg om 30 procentenheter. Bostadskrediter och krediter som huvudsakligen avser kreditköp omfattas inte av definitionen.

⁶⁷ SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 355. Räntelag (1975:635).

⁶⁸ SOU 2016:68 Stärkt skydd på marknaden för högkostnadskrediter, s 255 och s 267.

⁶⁹ Se exempelvis SOU 2008:82 Vägen tillbaka för överskuldssatta, s 214–215, Eriksson, Anders, Konsumentskyddet inom det finansiella området, Fi 2005-09-12., och prop 2009/10:242 s 34.

⁷⁰ SOU 2008:82 Vägen tillbaka för överskuldssatta, s 214–215.

⁷¹ Se bland andra DN 2013-04-30 Ungas skuldborg en handelsvara för börsföretag., www.dn.se.

4. ETT BILLIGT OCH EFFEKTIVT FÖRFARANDE VID KRONOFOGDEN

När en kreditfordran inte betalas i tid kommer kreditgivaren att försöka driva in den. Betalningsanspråk är vanligen inte tvistiga och kreditgivaren kan genom att använda lag (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning, BfL, vända sig till Kronofogden för att få en exekutionstitel, så kallad summarisk process. Det innebär att kreditgivaren inte behöver inleda en vanlig rättegång.⁷²

Den summariska processen vid Kronofogden utgörs av en helt formell process där enbart en skriftlig prövning av handlingarna som inkommit i ärendet görs. I den summariska processformen kontrolleras vanligen bara om kravet bestrids eller inte, och om kravet faller in under den summariska processformen. Det förekommer därför varken någon bevisprövning eller någon civilrättslig prövning om anspråket är lagligen grundat.⁷³

Visserligen framgår det av 23 § BfL att om det kan antas att sökandens yrkande är ogrundat eller obefogat, ska ansökan behandlas som om svaranden bestritt den. I förarbetena anges att ogrundade anspråk exempelvis kan vara skulder med brottslig bakgrund, spelskulder och skadeståndsanspråk för handling som inte kan grunda skadeståndsskyldighet. Obefogade anspråk exemplifieras med yrkande om ideellt skadestånd med orealistiskt högt belopp.⁷⁴ Om ett krav som uppkommit trots bristande kreditprövning skulle kunna ses som ett obefogat anspråk är oklart. Inget antyds om detta i förarbetena. Mot en sådan tolkning talar också att tanken med lagen är att det inte ska göras någon bevisföring i ärendet, vilket i så fall skulle krävas.⁷⁵ Vad beträffar oskäliga avtalsvillkor, som väldigt hög ränta, skulle det däremot kunna ifrågasättas om inte även

⁷² Betalningsföreläggande är en så kallad summarisk processform, men lagens beteckning, lag om betalningsföreläggande, är något missvisande. Gälldenären föreläggs nämligen inte att betala skulden utan att bestrida ansökan för att slippa ett beslut om utmätning. Boström, John och Linders, Jan, Lagsökning och betalningsföreläggande, s 95.

⁷³ Prop 1989/90:85, s 24–25 och s 66 samt Heuman, Lars, Specialprocess. Utsökning och konkurs, s 58–60.

⁷⁴ Prop 1989/90:85, s 115–116.

⁷⁵ 23 § 1 st om betalningsföreläggande och handräckning. Prop 1989/90:85, s 24–25 och s 66 samt Heuman, Lars, Specialprocess. Utsökning och konkurs, s 58–60.

Kronofogden är skyldig att pröva skäligheten enligt avtalsvillkorsdirektivet.⁷⁶ Precis som allmän domstol ex officio är skyldig att utifrån det tillgängliga materialet i ärendet även beakta om avtalsvillkoren är oskäliga enligt avtalsvillkorsdirektivet borde även Kronofogden ha denna skyldighet.⁷⁷

Meddelar Kronofogden ett utslag verkställs detta om inte sökanden angett annat.⁷⁸ Ett uppdrag om verkställighet som inkommit till Kronofogden fortsätter att verkställas till dess att skulden reglerats oavsett hur lång tid det tar. Det enda som krävs är att borgenären betalar en årsavgift till myndigheten. Genom att Kronofogden handlägger ärendet bevakas fordran och den kommer därmed inte att preskriberas.⁷⁹ Det finns idag över 95 000 personer som har stått under verkställighet i mer än 20 års tid.⁸⁰

Avsaknad av krav på att göra en materiell prövning i den summariska processen gör att Kronofogden kan komma att driva in obetalda konsumentkrediter, även om kreditgivaren inte efterlevt reglerna i konsumentkreditlagen. Fordringar som är ogiltiga enligt annan rättslig reglering, exempelvis föräldrabalken eller avtalslagen kan också komma att verkställas.

I de fall konsumenten anser att kravet från borgenären är felaktigt eller tvistigt är det denne som måste göra en skriftlig invändning till Kronofogden. Konsumenten måste således både förstå sin rätt och agera på ett adekvat sätt för att stoppa förfarandet. Rädslan för att få en betalningsanmärkning kan dock få konsumenten att låta bli.

Vidhåller borgenären trots invändningen sitt krav överlämnas ärendet till tingsrätten för rättslig prövning.⁸¹ I tingsrätten tillkommer en ny avgift. Visserligen är det bara den som förlorar tvisten som enligt huvudregeln måste betala, men enbart risken att behöva

⁷⁶ Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal.

⁷⁷ C-243/08 Pannon, EU:C:2009:350, och C-227/08 Martín Martín, EU:C:2009:792 samt Munukka, Jori, Oskälighet måste alltid prövas ex officio – men konsumenten kan avstå från detta, s 362–364. Detta ska jämföras med 3 kapitlet 21 § utsökningsbalken, UB, där det anges vad svaranden ska invända för att förhindra verkställighet.

⁷⁸ 45 § BfL och 2:1 UB.

⁷⁹ 5 § preskriptionslagen (1981:130). Tidigare krävdes att borgenären förnyade sin ansökan varje år. Den regeln avskaffades genom SFS (1995:298).

⁸⁰ SOU 2013:78, Överskuldssättning i creditsamhället, s 250.

⁸¹ 31 och 33 §§ BfL.

betala kan verka avhållande för en konsument som inte känner till sina rättigheter eller där bevisläget är det minsta osäkert.⁸² Särskilt om värdet av det omtvistade inte är så högt kan det antas att konsumenten avstår från att föra tvisten till domstol

Eftersom Kronofogden är en statlig myndighet som har lagliga möjligheter att driva in skulder med tvång kan myndighetens åtgärder få allvarliga konsekvenser för den enskilde. Betalas inte fordran, kan myndigheten efter att ha meddelat utslag, vidta tvångsmässiga verkställighetsåtgärder som exempelvis utmätning av gäldenärens lön. Gäldenären får då enbart behålla den del av lönen som motsvarar det belopp som krävs för att klara sin försörjning, som boende och allmänna levnadskostnader, det så kallade förbehållsbeloppet. Den resterande delen av lönen tas till att avbetala skulden. Kronofogden kan också tvångsvis sälja egendom som tillhör gäldenären för att betala den eller de borgenärer som begärt att få betalt.⁸³

Trots att bristerna i konsumentskyddet under den summariska processen är uppenbara, saknas utförligare forskning som närmare analyserar om konsumentens intressen i högre grad borde behöva tillvaratas i den summariska processen. Det kan också antas att den summariska processen gynnar oseriösa kreditgivare som inte efterlever den konsumentskyddande regleringen på bekostnad av de som följer reglerna. Den effektiva hanteringen vid Kronofogden kan därigenom snedvrída konkurrensen på konsumentkreditmarknaden.

⁸² Tilläggsavgiftens storlek är avhängig av hur målet handläggs i domstolen efter det att tvisten överlämnats från Kronofogden till tingsrätten. För förenklade tvistemål som handläggs enligt 1:3d rättegångsbalken, vilket förutsätter att värdet av det som yrkas inte överstiger ett halvt basbelopp och förlikning om saken är tillåten, är avgiften 600 kronor och för övriga 2 500 kronor. Avgiftslistan till förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna SFS 2014:256 och prop 2013/14:77. Om skulden uppenbart bara uppgår till ett belopp som inte överstiger ett halvt basbelopp enligt socialförsäkringsbalken och tvisten är ett dispositivt tvistemål behandlas målet som ett så kallat FT-mål eller småmål enligt 1:3 d rättegångsbalken.

⁸³ 8-12 kap UB.

5. REGELVERKEN GYNNAR RISKFYLLD KREDITGIVNING OCH KAN BIDRA TILL SNEDVRIDEN KONKURRENS

Tvärtemot vad man kan tro kan det alltså vara lönsamt att låna ut pengar till någon som inte kan betala tillbaka i tid. Orsakerna till lönsamheten är flera och kan som visats ovan delvis förklaras av att regleringen som styr kreditmarknaden inte i tillräcklig omfattning tillgodoser konsumentskyddet. Bristerna kan sammanfattas under tre huvudargument.

För det första krävs att kreditgivare ges ett större ansvar för att kredittagarna inte ingår kreditavtal som inte kan fullföljas. För att uppnå detta syfte behöver det bli ekonomiskt kännbart för kreditgivarna att bevilja krediter som inte betalas tillbaka.

Kreditgivaren är den som har störst kunskap om krediten och kan prissätta kreditavtalet utifrån konsumentens ekonomiska förutsättningar i det enskilda fallet. Kreditgivarens skyldighet enligt konsumentkreditlagen är idag huvudsakligen att informera konsumenten om krediten och kreditvillkoren. Det är därefter konsumentens eget ansvar att avgöra om kreditavtalet kan ingås. De bestämmelser som har till syfte att göra kreditgivningen till konsumenter mer återhållsam har haft en närmast obetydlig påverkan på kreditgivningen av snabblån. Syftet med bestämmelsen är visserligen bra. Däremot förefaller avsaknaden av sanktioner liksom den omständigheten att de riktlinjer som finns för hur bestämmelsen ska tolkas inte är bindande, medföra att regeln inte fungerar som avsett.

Kravet på kreditprovning är dock avsett att fungera som ett skydd så att konsumenten inte överskattar sin ekonomiska förmåga. Kravet är en betydelsefull åtgärd som kan förhindra att konsumenter ingår avtal de kan ha svårt att fullfölja. Det tycks även lagstiftaren anse eftersom kraftfullare sanktioner införts för att få kreditgivarna att efterleva bestämmelsen. Inget tyder dock på att lagstiftningsåtgärderna så här långt visar att färre konsumenter har problem att återbetala sina snabblån. De marknadsrättsliga sanktionerna verkar inte vara effektiva, proportionella och ha den av-

skräckande verkan som krävs enligt konsumentkreditdirektivet.⁸⁴ Det förefaller alltså som att det krävs ytterligare åtgärder för att komma till rätta med efterlevnaden och frågan är om inte någon form av civilrättslig sanktion är nödvändig för att kreditprövningskravet ska bli så effektivt som det är tänkt.

Kraven för att beviljas skuldsanering är trots ändringar i skuldsaneringslagen fortfarande högt ställda. Risken för kreditgivarna att drabbas av kreditförluster i anledning av många beviljade skuldsaneringar tycks inte idag avhålla från kreditgivning till ekonomiskt svaga konsumenter.

För det andra krävs att åtgärder införs för att begränsa användningen av avtalsvillkor som innebär att orimliga räntor och avgifter tas ut för kortfristiga krediter. Kombinationen av små kreditbelopp samt höga räntor och dröjsmålsavgifter skapar en nästintill obefintlig kreditrisk. Lagstiftningen har under senare tid inte prioriterat intresset av ett starkt konsumentskydd med regler mot oskäliga räntor och avgifter. Istället har avtalsfrihet förespråkats och konsumentens självbestämmanderätt och valfrihet prioriterats. Även intresset att skydda kreditgivarna från betungande administration har i många fall vägt tyngre än att skydda enskilda kredittagare från svår skuldsättning.

För det tredje behöver konsumentskyddet i den summariska processen förstärkas. Kronofogdens billiga och effektiva förfarande gör att det saknas incitament för kreditgivaren att vara noggrann med val av kredittagare. Kronofogden driver i princip in alla skulder, även från kreditgivare som struntar i att följa de regelverk som syftar till att ta till vara kredittagarnas rätt. Det kan gynna de kreditgivare som inte är så nogräknade att följa bestämmelserna med följd att övriga utövare konkurreras ut. För många konsumenter kan Kronofogdens hantering av ett ärende också ge legitimitet åt en fordran, även i de fall sådan saknas.⁸⁵ Myndighetens befattnings med kravet samt rädsla för att få en betalningsanmärkning och riskera att drabbas

⁸⁴ Artikel 23 i direktiv 2008/48/EG.

⁸⁵ I en jämförelse mellan olika EU-länder har svenskarna en hög tilltro till myndigheter. Europeiska Kommissionen, Standard Eurobarometer 80, Allmänna opinionen i Europeiska Unionen 2013, s 12.

av ytterligare kostnader, kan bidra till att avskräcka konsumenten från att bestrida ett felaktigt eller oskäligt anspråk. Det finns således anledning att närmare analysera behovet av ett förstärkt konsumentskydd under förfarandet vid Kronofogden.

Den ekonomiska teori som kan antas ligga till grund för delar av konsumentkreditlagstiftningen utgår från att välinformerade konsumenter ska välja de billigaste krediterna med de bästa villkoren.⁸⁶ Kreditgivare som lånar ut pengar till konsumenter som inte kan betala tillbaka borde således konkurreras ut till följd av alltför stora kreditförluster. Risken för kreditförluster ska i sin tur bidra till noggrannare kreditprövning och mer återhållsam kreditgivning till betalningssvaga konsumenter. Dessa antaganden saknar som visats ovan överensstämmelse med verkligheten, särskilt vad avser snabblån. De svagheter som ovan pekats ut i regleringen kan därmed även antas bidra till en annan icke önskvärd konsekvens på marknaden, nämligen snedvriden konkurrens bland kreditgivare.

De åtgärder som skulle behöva vidtas för att stärka konsumentskyddet vid kreditgivning skulle innebära att konsumentens valfrihet skulle kunna begränsas till följd av ett mindre utbud. Vid en intresseavvägning mellan å ena sidan de många negativa konsekvenser som följer med skuldsättning både på individ och samhällsnivå och å andra sidan en begränsning av konsumentens valfrihet, borde skyddet mot skuldsättning få väga avsevärt tyngre än idag. För de konsumenter som till följd av misskötta krediter kan riskera att nekas kredit bör det dock finnas en alternativ möjlighet att lösa ett akut ekonomiskt behov.⁸⁷

Kombinationen av ett konsumentskydd som i huvudsak tillgodoser en välinformerad, rationell och klokt handlande konsument och en kreditmarknad som är mer lättillgänglig än någonsin tidigare riskerar att göra fler konsumenter svårt skuldsatta. Många konsumenter är idag pålästa och rationella, men det finns också de som

⁸⁶ SOU 2008:82 Vägen tillbaka för överskuldsatta, s 215–216.

⁸⁷ I exempelvis Finland förekommer social kreditgivning som faller in under socialvården och vars syfte är att förebygga ekonomisk utslagning och överskuldsättning samt att främja en persons eller en familjs förmåga att klara sig på egen hand. SOU 2008:82 Vägen tillbaka för överskuldsatta, s 87–89 och s 218–221, där införande av sociala lån i svensk rätt diskuteras.

inte kan tillgodogöra sig information eller är impulsiva. Konsumentkrediter fyller en viktig funktion i samhället. De ger konsumenterna förbättrad köpkraft, företagen ökad produktivitet och bidrar till den ekonomiska tillväxten. För att dessa goda effekter ska komma alla till godo krävs att konsumenterna vågar ta risker. Den risken bör i högre grad än idag bäras av kreditgivaren som är den av parterna som bäst kan förutse och hantera den risken.